

RESSURSHEFTE

til

REFORMASJON 2017

Nidaros bispedømme

Reformasjonskomiteen

Dette ressurshefte er utarbeidet av Reformasjonskomiteen, nedsatt av Nidaros bispedømmeråd. Medlemmer i reformasjonskomiteen er:

<i>Brita Hardeberg (leder),</i>	<i>brita.hardeberg@rissa.kommune.no</i>
<i>Sabine Kjølsvik,</i>	<i>sabine.kjolsvik@sikirken.no</i>
<i>Astri Marie Wessel,</i>	<i>astri.wessel@outlook.com</i>
<i>Gunn Ågot Leite,</i>	<i>gunn-aagot.leite@fosnes.kommune.no</i>
<i>Odd Halvor Moen,</i>	<i>odd.halvor.moen@sikirken.no</i>
<i>Hallgeir Grøntvedt,</i>	<i>hallgeir.grontvedt@orland.kommune.no</i>
<i>Rolv Nøtvik Jacobsen,</i>	
<i>Inge Torset/Odd Erik Stendahl (sekretær).</i>	

Komiteens mandat:

1. Komiteen skal ha som oppgave å foreslå og planlegge markeringer av Reformasjonsjubileet i bispedømmet.
2. Komiteen skal ha spesiell oppmerksomhet mot Den norske kirkes profil for reformasjonsmarkeringen, herunder det økumeniske perspektiv og gjennomgangstemaet «Nåde».
3. Komiteen skal samvirke med nasjonale instanser med tanke på at nasjonale makeringer legges til Nidaros, evt at Nidaros påtar seg ansvar på vegne av nasjonale instanser.
4. Komiteen skal vurdere markeringer og tiltak i bispedømmet som bidrar til bevisstgjøring og trygghet på vår lutherske arv og identitet
5. Bispedømmerådet stiller over budsjettet til rådighet midler til nødvendige aktiviteter og reiseutgifter for medlemmene.
6. Komiteen rapporterer til bispedømmerådet og fremmer forslag til markeringer og tiltak.
7. Komiteen fremmer forslag til budsjett og arbeider ved behov med spørsmålet om ekstern finansiering.

Innholdet i dette heftet er per 18. november 2016
se kirken.no/nidaros/ for eventuelt oppdaterte utgaver

INNHold

1.	HVORFOR MARKERE REFORMASJONSJUBILEET I NORGE?	4
2.	KALENDER.....	4
3.	HVORDAN MARKERE REFORMASJONSJUBILEET I NIDAROS BISPEDØMME?	5
	1) Lokale reformasjonskomiteer	5
	2) Menighetens «Årshjul»	5
4.	FORSLAG TIL LOKALE ARRANGEMENTER	6
	1) Seminar med fokus på bibel og bibeloversettelse.	6
	2) Utstillinger av gamle bibler mm	6
	3) Debattkvelder / møter med fokus på samfunnsutvikling	7
	4) Salmekvelder	8
	5) Temagudstjenester	9
5.	REGIONALE ARRANGEMENTER OG RESSURSER.....	10
	1) Reformasjonsprosjektet Austrått 1537	10
	Reformasjonsseminaret 2017	10
	2) Kunnskapsformidling	10
	a) Åpne forelesninger	10
	b) Salmegudstjeneste	10
	c) Busstur fra Trondheim til en eller flere kirker i nærområdet.....	10
	d) NTNU	11
	e) Reformasjonen som pilegrimsperspektiv og tema for byvandring.....	11
	3) Gunnerusbiblioteket - NTNU	11
	4) Vern om skaperverket	11
	5) Historisk sjakkspill	11
6.	NASJONALE ARRANGEMENTER OG RESSURSER	12
	1) Reformasjonsjubileets hovedkomite	12
	2) Forestillinger om nåde	12
	3) Profildokument	12
	Nåde	12
	Frelsen er ikke til salgs	12
	Mennesker er ikke til salgs.....	13
	Skaperverket er ikke til salgs.....	13
	4) Det lutherske verdensforbund	13
	Diakonalt perspektiv	13
	Viktige diakonikonferanser	13
	5) Fasteaksjon 2017	14
	6) Videreutdanningskurs for prester oa.	14
	7) Anno 2017	14
	8) Kortfilmer for ungdom	14
	Vedlegg.....	15
	Vedlegg 1: Sammensetning av lokale komiteer	15
	Vedlegg 2: Ressursmaterieell: Konfirmantundervisning	16
	Vedlegg 3: Ressursmaterieell: Undervisningsmaterieell 10. trinn	20
	Vedlegg 4: Ressursmaterieell: Salmekveld	23
	Vedlegg 5: Ressursmaterieell: Studiematerieell for menigheten.....	27
	Vedlegg 6: Veksling og kontinuitet. Midtnorge som minnestad	29

1. HVORFOR MARKERE REFORMASJONSJUBILEET I NORGE?

I 2017 er det 500 år siden Martin Luther formulerte sine 95 teser mot avlatshandelen. Det ble starten på reformasjonen, som førte til omfattende endringer i både kirke og samfunnsliv, også i Norge. 2017 vil bli markert av lutherske kirker over hele verden, men også av andre kirkesamfunn.

Det lutherske verdensforbund (LVF) har utarbeidet et felles profildokument for reformasjonsjubileet (se s.12).

2. KALENDER

Arrangementer i nasjonal og regional regi

2016

- 3. nov på Ørland: «Reformasjonen i Norge - fra dansk påbud til folkelig engasjement»
«Reformasjonen i Nidaros - mest brudd, noe kontinuitet»
- Høsten 2016 — Våren 2017: 800 prester deltar på etterutdanningskurset «Reformasjonen nå - Luther som utfordring og ressurs for DNK» (Se også s.11)

2017

- 29. januar i Trondheim: Markering av starten på reformasjonsjubileet på Kirkemøtets søndagsgudstjeneste i Nidaros domkirke. Generalsekretær i Lutherske Verdensforbund, Martin Junge, deltar.
- 20. mars: Stiftsdagen 2017
- 22. – 23. mars: Reformasjonsseminaret på Ørland. Midt-Norden møte.
- 2. - 4. april: Fasteaksjonen
- 31. juli: «From Conflict to Communion». Økumenisk samtale på Austrått, med repr. fra den katolske kirke og den lutherske kirke. Arrangeres i samarbeid med Olavsfestdagene.
- **Fire temagudstjenester i landets kirker:**
  - 27. august: Første temagudstjeneste — Nåden alene
  - 17. september: Andre temagudstjeneste — Skaperverket er ikke til salgs
  - 15. oktober: Tredje temagudstjeneste — Frelsen er ikke til salgs
  - 19. november: Fjerde temagudstjeneste — Mennesker er ikke til salgs
- 17. oktober: Trosopplæringskonferansen
- 29./31. oktober: Lokal (økumenisk) feiring av reformasjonen
- **31. oktober:** Nasjonal økumenisk gudstjeneste i Nidarosdomen
- 31. oktober - 1. november: Den nasjonale HEL-konferansen (i Trondheim)
- 31. oktober - 1. november: Diakonikonferansen 2017 (i Trondheim)

3. HVORDAN MARKERE REFORMASJONSJUBILEET I NIDAROS BISPEDØMME?

Reformasjonen har i 500 år hatt enorm betydning for kirken, kulturlivet og samfunnslivet for øvrig. Det bør avspeiles i markeringer som favner vidt i kreativitet og et mangfold av kulturuttrykk, og som stimulerer til både akademisk og folkelig refleksjon og nytenkning. Refleksjon omkring reformasjonen og lutherdommens kjerne kan bringe viktige perspektiver inn i arbeidet med fornyelsen av Den norske kirke og dens oppdrag.

Nidaros bispedømmes reformasjonskomite ønsker å gi ideer til lokale markeringer av reformasjonen og dens betydning, både for utviklingen av de protestantiske kirkene og for sivilsamfunnet. Jubileet gir anledning til fornyet oppmerksomhet om det sentrale i kristen tro, og om hvilken betydning lutherdommen/protestantismen har hatt, og fortsatt har, i det norske samfunnet. Vi håper at dette dokumentet kan inspirere til feiringer, markeringer og aktiviteter i menigheter og lokalsamfunn over hele bispedømmet.

1) Lokale reformasjonskomiteer

Vi oppfordrer menighetene/prostiene til å etablere lokale eller regionale reformasjonskomiteer. Disse bør samarbeide med andre kirkesamfunn og med relevante partnere i lokalsamfunnet, som utdanningsinstitusjoner, kulturliv, organisasjoner, biblioteker og kommuner (Forslag til sammensetning av komiteer finnes i vedlegg 1).

2) Menighetens «Årshjul»

Alle menigheter som gjennomfører gudstjenester på de fire valgte temadagene (se nedenfor, og i kalender side 4), skal bruke tekstene som er valgt ut spesielt til dette (se s.9). Menighetene står ellers fritt til å planlegge og gjennomføre lokal arrangementer, utstillinger og markeringer.

Her følger et forslag til årshjul for 2017, som menighetene kan ta utgangspunkt i:

1. Kvartal:

- Etablere lokal komite, og starte planarbeidet.

2. kvartal:

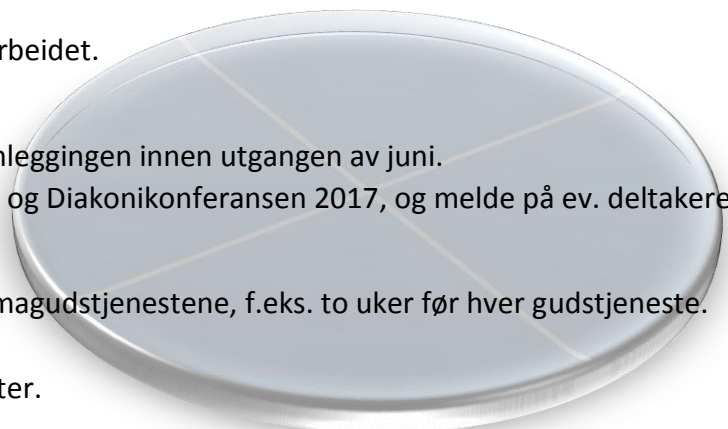
- Reformasjonskomiteen slutfører planleggingen innen utgangen av juni.
- Vurdere deltakelse i HEL-konferansen og Diakonikonferansen 2017, og melde på ev. deltakere.

3. kvartal:

- Tema/samtale-møte/r i forkant av temagudstjenestene, f.eks. to uker før hver gudstjeneste.
- Temagudstjeneste **27.08.** og **17.09.**
- Gjennomføring av lokale arrangementer.

4. kvartal:

- Tema/samtale-møte/r i forkant av temagudstjenestene, f.eks. to uker før hver gudstjeneste.
- Temagudstjeneste **15.10.** og **19.11.**
- Gjennomføring av lokale arrangementer.
- Eventuell lokalt arr. på «reformasjonsdagen» 31. oktober.

4. FORSLAG TIL LOKALE ARRANGEMENTER

Bispedømmerådet utfordrer lokale reformasjonskomiteer til å initiere lokale arrangementer:

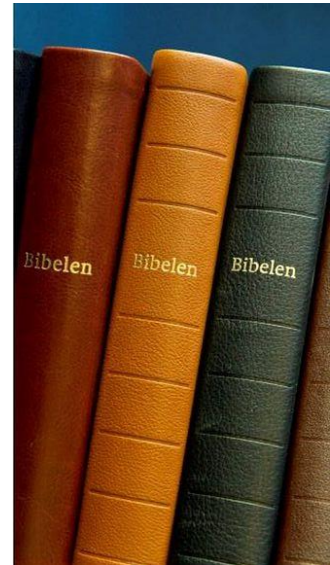
1) Seminar med fokus på bibel og bibeloversettelse.

Luthers oversettelse av bibelen til tysk, satte menneskene i stand til selv å lese tekstene. Oversettelse til flere morsmål er fortsatt aktuelt. Dessuten må Bibelen stadig fornyes ettersom alle språk er i utvikling.

Seminarer om bibelen og oversettelser kan ha ulike målgrupper: ansatte, råd og utvalg i menigheten, tillitsvalgte i misjonsorganisasjoner osv. Tema for seminar kan for eksempel være arbeid med bibeloversettelse og hva som gjøres omkring i verden for å gjøre Bibelen tilgjengelig for folk flest.

Reformasjonskomiteene oppfordres til i samarbeid med organisasjoner tilsluttet Samarbeid Menighet og Misjon (SMM), å sette fokus på dette i minst ett arrangement i 2017.

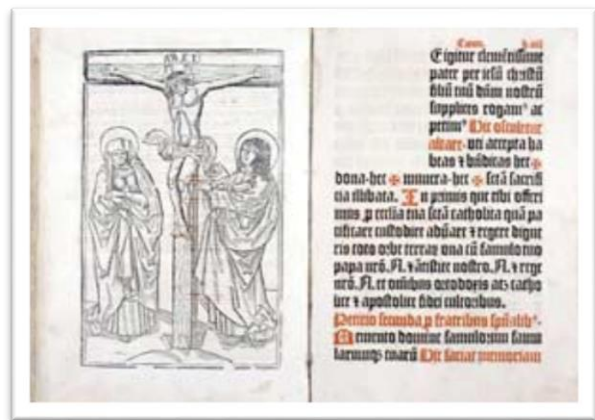
Disse organisasjonene er tilsluttet SMM: Areopagos, Den Norske Israelsmisjon, Det Norske Misjonsselskap, HimalPartner, Misjonsalliansen, Normisjon, Stefanusalliansen.

2) Utstillinger av gamle bibler mm

Det finnes mange gamle dokumenter, bøker og bibler rundt omkring i Trøndelag.

Missalet i Oppdal ble for eksempel gjenoppdaget på Oppdal prestegård i 1990-årene. Gerhard Schøning skriver blant annet om dette Missalet, at det er innskrifter som dokumenterer uårene i oppdalsregionen i årene etter 1600; uår som sannsynligvis var følge av vulkanutbrudd i Peru. Et spennende spørsmål i forbindelse med nyoppdagelsen av dette missalet, er om det også er andre uregistrerte verdigjenstander fra reformasjonstida i midtnorske lokalsamfunn.

En viktig målsetting ved reformasjonsåret er å være med på å vekke interesse for slike funn og øke kompetansen om dem, og også å motivere kirkelige ansatte og andre til å lete etter slike dokumenter.

Reformasjonskomiteene oppfordres til sammen med lokalt bibliotek, museum og lokale organisasjoner, f.eks. historielag og bygdekvinnelag, å lage en utstilling av gamle bibler, salmebøker og gjenstander knyttet til kirkelige handlinger mm. Utstillingen kan lages slik at skoleklasser kan besøke den.

Bibelutstilling i tilknytning til (felleskirkelig feiring av) Bibeldagen/Såmannssøndagen, kan også være et aktuelt tiltak.

3) Debattkvelder / møter med fokus på samfunnsutvikling

Luther la vekt på individet og den enkeltes ansvar for samfunnet rundt seg på en ny måte. Han brøt med den middelalderlige ide om en gudsstat – det enkelte menneske skulle være religiøst myndig og frigjøre seg fra en hierarkisk og autoritær kirke. Fri tenkning og fri forskning ble viktig.

Luther utviklet også toregimentslæren, en tankemodell som trekker et skille mellom to ulike måter Gud utøver sin makt i verden på: det åndelige og det verdslige regiment. Det åndelige regiment er rettet mot menneskets sjel, og utøves gjennom ordet og forkynnelsen. Det verdslige regiment er rettet mot menneskets legeme. Det utøves med makt og våpen (sverdet), og reguleres gjennom den borgerlige rettferdighet og fornuften.

Endringer skjedde som følge av reformasjonen på mange vis, som f.eks.: I middelalderen var fattigdom og «tiggervesen» utbredt, med mange tiggere og tiggerordener, altså munkers som tigget. De fattige skaffet seg frelse gjennom å være fattige, mens de rike skaffet seg frelse i det de gav til de fattige, dvs. de gjorde gode gjerninger. Med reformasjonen ble det teologiske grunnlaget for fattigdom opphevet, mennesket ble frelst gjennom tro alene, hverken gjennom fattigdom eller gode gjerninger. Nå, som mennesket var fritt til å gjøre Guds vilje, kunne og skulle fattigdommen bekjempes. Luther så dette som det verdslige regiments ansvar, altså offentligheten, og dette førte til en nyordning og etter hvert til vår tids velferdsstat.

Reformasjonskomiteene oppfordres til å invitere ordfører og samfunnsbevisste enkeltpersoner og organisasjoner til debattkvelder (modell Litteraturhuset), møter, der tema er reformasjonens betydning for religionsfrihet, ytringsfrihet og samfunnsutvikling.

Debattene kan ha ulike utgangspunkt.

1) Tema til innledning kan være: Hvordan kan Luther, en av de første menneskerettighetsaktivister, inspirere oss i dag? Kan toregimentslæren være til hjelp i møte med andre samfunnsoppfatninger som f.eks islam? Hvorfor kan Luthers samfunnsforståelse medvirke til utryddelse av fattigdom i alle deler av verden?

2) Protestantisk kirke og misjons betydning for samfunnet

Hvordan ville Norge vært uten Luther? Om protestantisk kirke og misjons betydning for samfunnsutviklingen

Kirke og misjon i vestlig sammenheng har noen tiår bak seg med ganske mye kritikk og også selvkritikk. Mye av dette er sant, sunt og konstruktivt, men samtidig har det kanskje blitt vel mye «selvpisking»? Følgende tema bør derfor særskilt fremheves under reformasjonsjubileet:

1. Reformasjonens betydning for den vestlige sivilisasjon og det moderne samfunn.
2. Reformasjonen i norsk kontekst; via Hauge/lekmannsbevegelsen til dagens moderne/sekulære/livsyns åpne samfunn.
3. Protestantisme og norsk misjons betydning for samfunnsutvikling og demokratibygging i Norge og internasjonalt.

Initiativtakere: Samarbeid menighet og misjon, Norske kirkeakademier, Digni, Kirkens Nødhjelp og Mellomkirkelig råd

3) Temakveld i menigheten om å fornye diakonien, jfr heftet «Liv i mangfoldig fellesskap. Om å fornye diakonien i europeiske lokalsamfunn» (se s.13, Diakonalt perspektiv). Et innsteg til dette kan være å la ulike grupper i menigheten, både ansatte, valgte og frivillige, stille spørsmålet: «hvilke teser ville vi hengt på vår kirkedør i 2017». Så kan gruppene samles til et debattmøte med «Liv i mangfoldig fellesskap» som tema. Kontaktperson: rådgiver med ansvar for diakoni, Britt Arnhild Wigum Lindland (bl526@kirken.no).

Ressurser

1) Undervisningsmaterieell for 10. trinn i skolen. Et skoleopplegg tilpasset 10. trinn med tema «reformasjonen», og som har vekt på den betydning reformasjonen fikk for kirke- og samfunnsliv (se s.20)

2) Protestantisk kirke og misjons betydning for samfunnet. Det foreligger et forslag til programskisse for debatt/folkemøter, og navn på ressurspersoner, som kan bidra med et mangfold av tematikk innenfor dette fokuset (se kirken.no/nidaros...reformasjon2017).

4) Salmekvelder

I den katolske kirken før reformasjonen var det bare koret og prestene som sang. De sang på latin, et uforståelig språk for folk flest. For Luther ble det viktig å legge til rette for salmesang for alle på morsmålet.

Salmesangen har hatt ulik betydning og plass etter reformasjonen:

- Salmesang som protest. Jfr. 1. februar 1942: Vår Gud han er så fast en borg, Nidarosdomen. Salmesangen som gir folket ord til ansvar, mot og motstand.
- Salmesang som fellesskap. Kirkerommet er et av de få stedene i vår tid hvor det synges og hvor vi synger sammen. Vi utfordres til å øke bevisstheten om at troen uttrykkes og formidles ved at det synges.

Reformasjonskomiteene oppfordres til å arrangere salmekvelder sammen med lokale kor og artister. Hovedfokus kan f.eks. være:

- Salmekveld med salmer fra Luther til vår tid (se «Ressurser» nedenfor)
- Luthers salmeprosjekt som liturgisk grep i reformasjonens gudstjenestereform

Ressurser

1) Reformasjonskomiten har utarbeidet et **forslag til salmekveld**: «*Salmekveld i et reformasjonsjubileumsår*» (se s. 23)

2) **Foredrag med fagpersoner.** Norsk hymnologisk forening har i anledning reformasjonsjubileet knyttet til seg 14 fagpersoner, og tilbyr menighetene foredrag med en av disse. Menigheten dekker kun reise og opphold. Se *reformasjon2017.no* for mer info. Fagpersonene er Anders Aschim, Einar Bjorvand, Jan Terje Christoffersen, Sindre Eide, Ivar Jarle Eliassen, Sjur Atle Furali, Åge Haavik, David Scott Hamnes, Stig Wernø Holter, Kristian Paulsen, Eivind Skeie, Sindre Skeie, Jan Ove Ulstein, Vigdis Berland Øystese.

5) Temagudstjenester

Kirkerådet har i rundskriv 1-2016 informert om at det i alle landets menigheter, som gjennomfører gudstjeneste på de utvalgte datoene, skal arrangere temagudstjenester disse dagene (se også Kalender s.4, og Profildokumentet s.12).

Det er vedtatt egne bibeltekster for disse gudstjenestene, som erstatter de faste tekstene fra 1. rekke:

<p>27. august 2017 12. søndag i treeininghetstiden Tema: <i>Nåden alene</i> Sal 116,1-9 Luk 15,11-32 Ef 2,1-10 (preiketekst)</p>	<p>15. oktober 2017 19. søndag i treeininghetstiden Tema: <i>Frelsen er ikke til salgs</i> Jes 55,1-3 Apg 8,4-24 Luk 20,45-21,4 (preiketekst)</p>
<p>17. september 2017 15. søndag i treeininghetstiden Tema: <i>Skaperverket er ikke til salgs</i> Salme 33,1-9 2 Pet 1,5-9 Matt 7,24-28 (preiketekst)</p>	<p>19. november 2017 24. søndag i treeininghetstiden Tema: <i>Mennesker er ikke til salgs</i> Sal 8,2-10 Fil 2,3-11 Matt 18,1-6.10-14 (preiketekst)</p>

Leder i hovedkomiteen for reformasjonsmarkeringen i Den norske kirke, preses Helga Haugland Byfuglien, har i brev til alle landets menigheter (sept.2016) oppfordret til et særlig misjonsfokus på minst en av disse temagudstjenestene.

Ressurser

1) Kirkerådet utarbeider **ressursmateriale til gudstjenestene**, som en hjelp i planleggingen av disse. Det utarbeides også **studiemateriell** til bruk i grupper (bibelgrupper, samtalegrupper osv.), som kan brukes i forkant av temagudstjenestene **(se reformasjon2017.no)**

2) **Studiemateriell for menigheten**. Et studieopplegg for menigheten/ansatte om sentrale begrep i tilknytning til reformasjonen (se s.27). Dette studieopplegget kan brukes som forberedelse til ulike arrangementer i menigheten.

3) **Konfirmantundervisning**. Konfirmantmaterieell som har fokus på reformasjonen og den betydning den fikk for kirken (se s.16).

5. REGIONALE ARRANGEMENTER OG RESSURSER

Regionale prosjekter i regi av andre arrangører som bispedømmet samarbeider med:

1) Reformasjonsprosjektet Austrått 1537

Prosjektet drives av Ørland kommune i samarbeid med den lokale kirke og Nidaros bispedømmeråd. Prosjektet ble etablert i 2009 og har hatt en rekke aktiviteter.

Ørland kommune har etablert tett kontakt med reformasjonsbyen Wittenberg og et nettverk av nordiske reformasjonsbyer. Som en del av reformasjonsjubileet i Wittenberg, vil det i 2017 bli arrangert en stor verdensutstilling i Wittenberg. Her planlegger Ørland å markere seg med et kulturprogram og Trøndersk lokalmat. Ved et besøk i Wittenberg i april 2016 ble ordføreren i Wittenberg overrakt et sjakkbrett i gave med trønderske reformasjonsaktører som sjakkbrikker (se pkt.5, s.11). Sjakkbrettet er tenkt brukt i skolesammenheng innenfor den kulturelle skolesekken, som et reformasjonshistorisk formidlingsprosjekt.

Reformasjonskomiteen på Ørland arbeider kontinuerlig med en rekke prosjekter og en langsiktig horisont. Reformasjonsprosjektet ledes av sokneprest Ola Garli og Hallgeir Grøntvedt er leder av sekretariatet. Ta gjerne kontakt med Hallgeir Grøntvedt for mer informasjon (se e-post-liste s.2)

Reformasjonsseminaret 2017

Det årlige reformasjonsseminaret på Ørland arrangeres for 8. gang i 2017, 22.-23. mars. Hovedtema er «En kirke - dømt til forandring» (se *reformasjonen.no*). Som del av Reformasjonsseminaret 2017, arrangeres også Midt-Norden-møte disse dagene. Dette er et møtepunkt for nabobispedømmene Härnösand stift i Den Svenske kyrkan, Lappo stift i Den Evangelisk-Lutherske kirke i Finland og Nidaros bispedømme.

2) Kunnskapsformidling

Kunnskapsbyen, NTNU og Dnk står sammen om flere arrangementer som del av reformasjonsjubileet:

a) Åpne forelesninger

Våren 2017 vil forskere fra Institutt for historie og klassiske fag, NTNU bli invitert til å holde to forelesninger med tema: "Reformasjonen i Nidaros bispedømme".

Forskerne vil stå fritt til å presisere temaene for de to forelesningene nærmere.

Sted: Auditoriet i Suhmhuset. Arrangementene vil inngå i Kunnskapsbyens løpende formidlingsserie.

b) Salmegudstjeneste

Tema: Salmetradisjonen etter Luther. Før selve gudstjenesten vil det bli gitt en faglig innledning om temaet av en kirkemusiker.

Sted: Vår Frue kirke.

c) Busstur fra Trondheim til en eller flere kirker i nærområdet

Tema: Reformasjonen i kirkerommet. Bidrag fra kunsthistorikere.

Aktuelle kirker kan være: Byneset kirke (kalkmalerier fra seint 1500-tall m.m.) og Klæbu kirke.

d) NTNU

Festforelesning ved NTNU ved professor Tarald Rasmussen. Hans forskning har sitt tyngdepunkt i senmiddelalder og reformasjonstid. Muligens vil forelesningen bli gitt i tilknytning til Reformasjonsseminaret på Ørland i april 2017

e) Reformasjonen som pilegrimsperspektiv og tema for byvandring

Pilegrimspresten utfordres til å inkludere ulike reformasjonsperspektiv i sine vandring generelt og planlegge byvandring med særlig fokus på reformasjonens betydning for utviklingen av ulike samfunnsinstitusjoner — skole, helse, kirkebygg, bedehus, næringsliv.

3) Gunnerusbiblioteket - NTNU

(Følgende avsnitt er starten på et lengre notat. Hele teksten er i vedlegg 6)

Gunnerusbibliotekets bidrag til denne femhundreårsmarkeringa vil være et tverrfaglig og økumenisk orientert prosjekt med bibliotekets samlinger som et viktig utgangspunkt. Prosjektet vil også knyte an til at trøndelagsregionen har spilt en sentral rolle i norsk kirke- og allmenn historie med sentrale minnesteder som Nidarosdomen, Stiklestad, Austrått og Steinvikholmen. Biblioteket planlegger derfor et prosjekt som vil vende seg til forskere og til lokal- og kulturhistorisk interesserte.

Det vil også invitere til etterutdanningsopplegg for prester og lærere og prioritere formidlingsoppgaver retta mot breie lag av folket. Noe av prosjektet vil ta form av kartlegging, registrering og vitenskapelig arbeid med skriftlig kildemateriale som finnes på biblioteket og i lokale sammenhenger. Noe vil ha form av faglige konferanser og seminar, og noe vil være formidling i form av utstillinger, frittstående foredrag og medieoppslag.

4) Vern om skaperverket

«Skaperverket er ikke til salgs» er av Lutherske Verdensforbund satt som ett av hovedtemaene for Reformasjonsjubileet. Er din menighet grønn? Hvis svaret er ja – hvordan kan dere videreutvikle det grønne perspektivet? Hvis svaret er nei – hvordan gå fram for å bli en grønn menighet?

Nidaros bispedømme har en **Ressursgruppe** innen miljø, forbruk og rettferd som jobber med dette og som kan kontaktes (bl526@kirken.no). Ressursgruppen har sin egen facebookside hvor det hver uke legges ut UKAS SKAPERVERKINSPIRASJON: <https://www.facebook.com/Ressursgruppe-for-miljø-forbruk-og-rettferd-i-Nidaros-bispedømme-436650759709404/>

5) Historisk sjakkspill

Sølvsmed Guro Lerstøl Hopmo på Frosta, har laget et sjakkspill med historiske personer knyttet til reformasjonshistorien i Norge som spillbrikker. Sammen med spillet følger et historiehefte og kunnskaps-kort. Se bergetdetbla.no for mer info og bestilling.

Brikkene er laget i rent tinn. Hvit konge er erkebiskop Olav Engelbrektsson

6. NASJONALE ARRANGEMENTER OG RESSURSER

1) Reformasjonsjubileets hovedkomite

Den norske kirke har nedsatt en hovedkomite for reformasjonsmarkeringen. Komiteen ledes av preses og gir overordnede føringer for markeringen i Den norske kirke. Kirkerådet har ansvar for nasjonale tiltak, og for å koordinere regionale og lokale tiltak i den grad det er hensiktsmessig. Den norske kirke samarbeider nært med Norges kristne råd, Det lutherske verdensforbund og det internasjonale økumeniske fellesskapet.

Nasjonal ressurside for reformasjonsjubileet har adressen **Reformasjon2017.no**. Her finnes en omfattende samling ressurser, med bl.a. lenker til internasjonale arrangementer mm.

2) Forestillinger om nåde

Seks forestillinger som aktualiserer reformasjonens temaer for barn og unge utvikles med sikte på å framføres i kirker over hele landet høsten 2017. Kirkerådet har, i samarbeid med Norsk Scenekunstbruk, tildelt midler til utvikling av forestillingene.

Kirkerådet samarbeider med bispedømmerådene om å koordinere tider og steder for forestillingene (se reformasjon2017.no). Kontakt rådgiver Vigdis Aandreaa Aakre (va397@kirken.no) for nærmere informasjon.

3) Profildokument

Nåde

Hovedtema for reformasjonsmarkeringen i lutherske kirker i alle verdensdeler i 2017 er "Nåde". Dette blir konkretisert ved tre undertemaer: "Frelsen er ikke til salgs", "Mennesker er ikke til salgs" og "Skaperverket er ikke til salgs".

Kjernen i reformasjonen er at mennesker blir rettferdige for Gud ene og alene på grunn av Guds nåde, slik den blir gitt oss gjennom Jesus Kristus, Bibelen og troen. Den som har tatt imot Guds nåde, er fri til å elske og tjene sin neste, fri til å leve som et ansvarlig menneske i samfunnet, og fri til å være en god forvalter av skaperverket.

Frelsen er ikke til salgs

Kirker verden over tar avstand fra forsøk på å kommersialisere kristendommen. Frelsen er gratis og må aldri bli en handelsvare. Reformasjonen startet da Martin Luther i 1517 offentliggjorde 95 teser mot kommersialisering av avlat. Han argumenterte mot at noen kan kjøpe seg fri fra konsekvensen av syndene sine.

Mennesker er ikke til salgs

Kirker verden over danner fellesskap som gir mennesker tilhørighet. I ord og handling vil kirkene fremme frihet fra undertrykkelse og rett til et verdig liv. Ethvert menneske er skapt i Guds bilde og er elsket av Gud. Det er grunnlaget for det kristne menneskesynet og troen på menneskeverdet.

Skaperverket er ikke til salgs

Kirker verden over holder fram at menneskene ikke er naturens herskere, men Guds skapninger som har fått i oppdrag å ta vare på skaperverket. Gud har skapt jorda og alt det som fyller den. Vi har fått ansvar for at skaperverket forvaltes slik at jorda også i framtida kan være et godt hjem for mennesker og et mangfold av levende arter.

4) Det lutherske verdensforbund

Det lutherske verdensforbund (LVF) har formulert hovedtemaet for reformasjonsjubileet: «Liberated by God's Grace». Den norske kirke har valgt å oversette dette med «Nåde», med undertemaene «Frelsen/Mennesket/Skaperverket er ikke til salgs». LVFs ressurside for reformasjonsjubileet har adressen 2017.lutheranworld.org

Diakonalt perspektiv

LVFs europeiske medlemskirker har siden 2011 arbeidet med utvikling/fornyng av diakoni i lokalsamfunn. Dette arbeidet er samlet i rapporten «Liv i mangfoldig fellesskap» (2013), og er del av LVFs forarbeid inn mot jubileumsåret 2017.

Ett av Martin Luthers hovedanliggende var å myndiggjøre enkeltmennesket, gjennom blant annet å tilgjengeliggjøre bibel og liturgi på morsmålet. Myndiggjøring av mennesker og lokalsamfunn identifiseres i «Liv i mangfoldig fellesskap» som en hovednøkkel for en fruktbar fornyng av diakonien i vår tid. LVFs initiativ om en fornyet diakoni, peker på denne måten direkte tilbake på Luthers valg av metode.

Viktige diakonikonferanser

To nasjonale diakonikonferanser er lagt til Trondheim i 2017: HEL-konferansen og Diakonikonferansen 2017. Både Kirkerådet og Nidaros bispedømmeråd er medarrangør av begge konferansene.

HEL-konferansen setter fokus på hvordan mennesker med ulike funksjonshemninger kan bli sett på som bidragsyttere både i kirke og samfunn. HEL-arbeidet handler om både hele mennesker, samfunn, liv og kirke. **Diakonikonferansen** er en nasjonal konferanse som arrangeres av Kirkens Sosialtjeneste, Kirkerådet, Det teologiske menighetsfakultet, Høyskolen Diakonova og VID vitenskapelige høgskole. Diakonikonferansen 2017 har arbeidstittlen *Adjø solidaritet*, med *Mennesker er ikke til salgs* som undertittel. (Se <http://www.vid.no/arrangementer/diakonikonferansen-2017/>)

Økonomisk støtte

Med to såpass viktige og tunge diakonale konferanser lagt til Trondheim samtidig, er det et ønske fra bispedømmerådet å mobilisere til størst mulig deltagelse. Vi jobber med å finne økonomi slik at ansatte og frivillige kan søke støtte.

5) Fasteaksjon 2017

Fasteaksjonen er Norges nest største dør-til-dør-aksjon, og hvert år bidrar rundt 40 000 bøssebærere til inntekt for Kirkens Nødhjelps arbeid. I 2017 er det 50 år siden fasteaksjonen ble arrangert for første gang. Et samarbeid mellom Kirkens Nødhjelp og Den norske kirke, definerer Fasteaksjonen 2017 som del av reformasjonsjubileets diakonale engasjement.

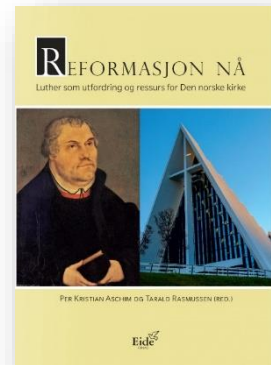
FASTEAKSJONEN 2017
2. - 4. APRIL

6) Videreutdanningskurs for prester oa.

Hele 800 prester og BDR-ansatte deltar i tidenes videreutdanningsprosjekt i kirken. De teologiske lærestedene og Presteforeningen har i kontakt med Bispemøtet utviklet kurset "*Reformasjon nå - Luther som utfordring og ressurs for Den norske kirke.*"

Deltakerne utfordres til et engasjert arbeid med vår lutherske arv: Finnes det glemte ressurser? Hva i den bør konfronteres og kritiseres? Hva er det ved denne arven som kan utfordre og inspirere morgendagens kirke?

I tillegg til den brede oppslutningen, er studieprosjektet historisk i kraft av det brede samarbeidet mellom lærestedene. Teologisk Fakultet og Praktisk teologisk seminar ved Universitetet, Menighetsfakultetet, VID/Misjonshøgskolen og NLA-høgskolen har gått sammen om tiltaket.

7) Anno 2017

NRK viser fra januar 2017 tredje sesong av realityserien Anno. Denne gangen er «handlingen» lagt til 1537 og den norske reformasjonshistorien vil være helt sentral. Filmopptakene til serien er gjort i Erkebisppegården i Trondheim, samt Kristiansten festning, Sverresborg folkemuseum, Munkholmen, Steinvikholm, Austrått og ved Vår Frue kirke. Serien forsøker å gi seerne et innblikk i hvordan menneskene levde på 1500-tallet i Norge. Følgende tema berøres spesielt: Reformasjonen og maktbalansen; Avlat; Erkebiskopens makt; Helgen og pilegrim.

8) Kortfilmer for ungdom

I anledning reformasjonsjubileet har KFUK-KFUM laget fire animasjonsfilmer om Martin Luthers teologi. Tenåringene har valgt ut hvilke manus det skal lages film av, og temaene i de valgte filmene er: *Samvittighet og mot, menneskesyn, bot og nåde, og pengebruk.* Målgruppa for filmene er ungdom i alderen 15-18 år. Filmene er på 2-3 minutter hver og kan lastes ned sammen med undervisnings- og samtaleopplegg, fra kfuk-kfum.no. Filmene er også lagt ut på youtube.com. Prosjektet er støttet av *Størst av alt - trosopplæring i Den norske kirke.*

Vedlegg

Vedlegg 1: Sammensetning av lokale komiteer

Forslag til sammensetning av lokale/regionale reformasjonskomitéer

Representant(er) fra:

1) Den Norske Kirke

2) Organisasjoner tilsluttet SMM (Samarbeid menighet og misjon):

Areopagos, Den Norske Israelsmisjon, Det Norske Misjonsselskap, HimalPartner, Misjonsalliansen, Normisjon, Stefanusalliansen.

3) Andre luthersk-kristne organisasjoner som har virksomhet lokalt, som f.eks. NLM, KFUK-KFUM, KRIK, NKS.

4) Andre menigheter: f.eks. Den evangelisk-lutherske frikirke, Misjonsforbund, Frelsesarméen

5) Kommunen / fylkeskommunen: f.eks. ordfører, oppvekstleder, kultursjef

6) Frivillige organisasjoner: Historielag, bygdekvinnelag o.l.

7) Andre mulige samarbeidsparter kan være:

Kirkens nødhjelp

Kristent råd (Trondheim og Levanger)

Kirkeakademier (Trondheim, Stiklestad, Steinkjer)

Kristne lutherske videregående skoler: Øya, KVT, Val

NTNU

DMMH

Nord universitet

Olavsfestdagene

Ørlandet Kultursenter

Stiklestad Nasjonale Kultursenter

Steinvikholmen slott v/ Fortidsminneforeningen

Vedlegg 2: Ressursmaterieell: Konfirmantundervisning

Tips til konfirmantsamlinger om Martin Luther og reformasjonens betydning

av kateket Gunn Ågot Leite

Det finnes mye stoff om Martin Luther og reformasjonens betydning for ettertida. Dette dokumentet er laget for å gjøre det litt enklere å markere reformasjonsjubileet med konfirmanter og andre ungdommer. Her vises til både faktastoff og metodiske opplegg. Her presenteres ikke ei ferdig konfirmantsamling, men her er ei samling med tips og opplegg fra ulike hold. Jeg retter en takk til kateket Jo Edvardsen i Tunsberg, for gode innspill!

Aktuelle lenker:

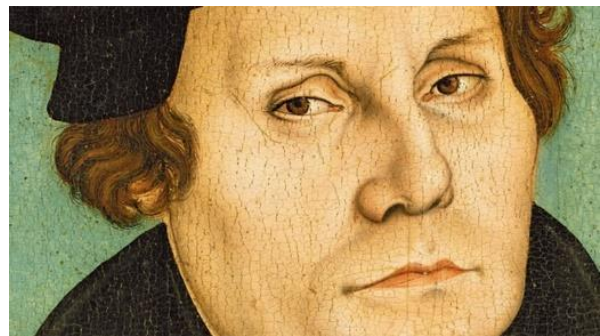
- Den norske kirkes sider om reformasjonsjubileet: <https://kirken.no/nb-NO/reformasjon-2017>
- Folkekirkens Konfirmandcenter, Danmark: <http://www.konfirmandcenter.dk/index.php?id=1077>
- KFUK-KFUM har laget fire gratis animasjonfilmer for ungdom om reformasjonsjubileet: <http://kfuk-kfum.no/lutherfilmer>

Påvirkning fra Luther i vårt samfunn

Man kan vise følgende ting og spørre om/fortelle hvordan Luther og reformasjonen har påvirket kirka vår og samfunnet vårt.

Bibelen

Luther ønsket at alle skulle ha tilgang til Bibelen på sitt eget språk. Luther oversatte hele Bibelen fra hebraisk og gresk til tysk i perioden i 1521-1534. Flere og flere gudstjenester ble holdt på tysk i stedet for latin utover 1500-tallet. Ny gudstjenesteordning kom i 1526.

Martin Luther 1483 - 1546

Prestene i Norge var danske, og derfor kom bibelen først på deres morsmål. I 1904 forelå den første fullstendige norske bibeloversettelsen på riksmål.

Salmebok

Det var vanlig at kun prest og kor sang i kirka. Luther ønsket at alle skulle kunne synge med. Følgelig ble salmesang en sentral del av den lutherske gudstjenesta. Han tok også i bruk folkelige melodier.

Skole

Konfirmasjonen ble innført i Danmark-Norge i 1736. I 1739 kom «Lov om allmueskole på landet». Den skulle sikre at alle lærte å lese og skrive, og målet var primært å kunne lese Bibelen, kateksimen og Pontoppidans forklaring.

Kirkebygget

Innføringen av reformasjonen i Norge var ingen revolusjon, og endringene av kirkerommet tok tid. Etter hvert ble kirkerommet fylt av benker og gallerier slik at menigheten kunne sitte i ro og lytte til

prekenen. Det ble et større behov for lys da menigheten skulle delta i salmesangen. I mange kirker ble det derfor laget større vindusåpninger eller satt inn nye vinduer for å tilfredstille de nye behovene. Utformingen av kirkerommet, med hevet prekestol og alteret innerst i koret med alterring og knefall, ble vanligere. Skriftestolen og bilder av helgner forsvant også med tiden. En del alterbilder ble også erstattet av nye, fordi Jomfru Marie og/eller andre helgner hadde for sentral plass i de gamle.

Bøker/aviser/karikaturtegning

Boktrykkerkunsten sørget for en medierevolusjon og ga muligheter for offentlig debatt. Pamfletter med karikaturtegninger av paven og Luther er kjent.

Katolsk propagandakarikatur av Martin Luther som «djevelens sekkepipe».
Kilde: Wikipedia.

Illustrasjon av Lucas Cranach til Luthers «Mot pavedømmet som er innstiftet av djevelen» (1545). Viser paven og de katolske kardinalene som avføring fa djevelen.
Kilde: Wikipedia.

Speil (eller noe anna som kan symbolisere sjølførståelse)

Med renessansen forskyves fokus fra kollektiv/system til individ/subjekt. «Jeg» framfor «vi». «Jeg tenker/tror...»

Menneskerettigheter, trosfrihet og samvittighetsfrihet vokser fram. Jfr. Luthers argument på riksdagen i Worms i 1521: «Det er ikke tilrådelig å handle mot sin samvittighet».

Tidslinje Luther-biografi

- 1483 Martin Luther blir født
- 1505 Etter et løfte til Gud i et truende uvær, går han fra jusstudier til munkeliv, mot farens vilje.
- 1507 Martin Luther blir prest
- 1511 I forbindelse med et besøk i Roma blir han anfektet av pavekirka sin rikdom og krav om avlat. Avlatsbrev gir tilgivelse for synder og kortere tid i skjærsilden. Pengene fra avlatshandelen gikk til bygging av Peterskirka.
- 1517 Luther offentliggjør sine 95 teser mot avlatshandel på kirkedøra i Wittenberg.
- 1518 Luthers tårnoplevelse: Rom 3,23-24 overbeviser Luther om at vi blir frelst av nåden alene.
- 1520 Luther bannlyses av den katolske kirke
- 1521 Riksdagen i Worms blir det endelige bruddet med pavekirke.
- 1521-1534 Luther oversetter hele Bibelen til tysk. Skriver og utgir flere sentrale skrifter.
- 1525 Luther gifter seg med Katharina von Bora, tidligere nonne.
- 1529 Skriver flere kateksimer.
- 1530 Confessio Augustana, viktig luthersk bekjennesskrift legges fram ved riksdagen i Augsburg. Grunnlagsdokument for den nye lutherske kirka.
- 1536 Lutherdommen innføres som statsreligion i Danmark, Holstein og Norge. Under Christian III. Maktkamp mellom erkebiskopen i Nidaros og kongen i København.
- 1537** Erkebiskop Olav Engelbrektsson flykter fra Norge. På vei ut Trondheimsfjorden plyndrer han herregården Austrått på Fosen, et av lutherdommens brohoder i Norge, der adelskvinnen Ingerd Ottesdatter bor (Fru Inger til Austrått). Katolske biskoper blir skiftet ut med lutherske, bortsett fra Oslo-biskop Hans Rev, som går over til lutherdommen.
- 1546 Luther dør

Luther-tavle

Folkekirkens Konfirmandcenter i Danmark har laget ei Luther-tavle som kan kjøpes. Det er kirkedøra i Wittenberg i stoff, 180 x 200 cm. Den er illustrert med mange plakater om viktige hendelser i Luthers liv. Ved å følge linken nedenfor får du se både Luther-tavla og en illustrert kronologisk gjennomgang av Luthers biografi. Det er lenket videre til mange metodiske opplegg i tilknytning til hendelsene.

Luther-tavlen koster DK 675,- + frakt (nov.2016).

http://www.konfirmandcenter.dk/fileadmin/filer/billeder/Billeder/Materialer/Luther_2017/Luther_PDF/Luther_Tavle_PDF_fil_2ny.pdf

Eksempler på aktiviteter (konfirmandcenter.dk):

Det er lenket videre til flere titalls detaljert aktiviteter. Her presenteres noen korte smakebiter:

1) Skrive sine egne teser

Konfirmantene bes om å skrive sine egne teser. Har man ei gammel dør som kan brukes til formålet, er det et artig innslag. Mon tro om kirkedøra var 1500-tallets Facebookvegg...

Hva er viktig i livet ditt? Hva er så viktig at du ikke kan trues til å skifte mening?

Setninger med forslag til forbedring av kirke, skole, samfunn, ungdomstida og verden.

Å nyformulere kristendommen er litt i Luthers ånd.

2) Ståsted Worms

Luther torde å stå opp for det han trodde på. Her presenteres noen etiske dilemmaer med fire alternative løsninger. Hvert hjørne i rommet representerer en måte å forholde seg til saken på. Tør man å stå alene med sitt standpunkt?

3) Hvem er jeg?

Tegn omrisset av en konfirmant på et stykke gråpapir på golvet. Inni dette omrisset av en person får konfirmantene skrive hvem de er, hva de liker og mener. Hvilken musikk de liker, en film du ville vært med i, hva liker du å gjøre på fritida, hvor mange søsken har du, noe du ikke liker osv.

Med utgangspunkt i dette fortelles om Luthers indre kamp med seg sjøl og Gud da han satt i klostercella i 1512. Samtale om hvordan identitet er under utvikling. Man er ikke den samme som for noen år sida. Her er også forslag til å ta dette videre til en aktivitet om Guds bilde og gudbilledlighet.

4) Bildeforbud

Med utgangspunktet i det andre budet diskuteres vår bruk av bilder. På godt og ondt.

5) #hashtag

Hvordan komme tettere på en tekst, lese mellom linjene og kort uttrykke hva som er hovedpoenget. Også om Skriftens betydning for Luther.

6) Avlat

Med utgangspunkt i ulike bilder samtale om avlat til Gud og mennesker. Driver vi stadig og kjøper oss fri?

7) Lutherrosa

En powerpoint viser hva de fem bladene på rosa symboliserer:

- Kristus alene
- Troen alene
- Gud alene (skal ha) æren
- Skriften alene
- Nåden alene
- + mer om farger og symbolikk.

Vedlegg 3: Ressursmaterieill: Undervisningsmaterieill 10. trinn

Reformasjonsjubileet 2017

Undervisningsopplegg for 10. trinn

av Astri Marie Wessel

1. Kompetansemål i grunnskolen

KRLE 10. klasse

- Gjøre rede for viktige hendelser i kristendommen fra reformasjonene til vår tid
- Forklare hovedtrekk ved romersk-katolsk, ortodoks og protestantisk kristendomstradisjon
- Drøfte kristendommens betydning for kultur og samfunnsliv

Historie 10. klasse

- Finne døme på hendingar som har vore med på å forme dagens Norge og diskutere korleis samfunnet kunne vorte dersom hendingane hadde utvikla seg annleis

Samfunnsfag 10. klasse

- Skape forteljingar om menneske fra ulike samfunn i fortid og notid og vise korleis livsvilkår og verdier påverkar tankar og handlingar

Med bakgrunn i kompetansemålene ovenfor i fagene KRLE, historie og samfunnsfag, legges fram en skisse til undervisningsopplegg i forbindelse med reformasjonsjubileet 2017. Det vil være opp til den enkelte skole hvor mange undervisningstimer som skal brukes på opplegget. I tillegg til undervisningstid fra KRL, historie og samfunnsfag, kan det også vurderes å bruke tid fra norsk og musikk.

I dette undervisningsopplegget er ikke endringene reformasjonen førte til for kirken det viktigste, men hvilke konsekvenser reformasjonen fikk for folk flest og samfunnsutviklingen. Å inspirere og gi elevene tid til analyse og refleksjon er en svært viktig del av opplegget.

I noen klasser kan elevene ha lært noe om Martin Luther eller om 1500-tallet tidligere, slik at deler av stoffet blir repetisjon. Det gir læreren mulighet til å bruke mer tid på andre deler av opplegget. En av hensiktene med dette opplegget er å gi elevene kunnskap om at samfunnsutviklingen påvirkes av mange faktorer – også av enkeltpersoner.

På noen skoler kan det være aktuelt å invitere ressurspersoner for å skape variasjon i undervisningen. Det kan for eksempel være presten i bygda eller lokalhistorikeren. Disse kan f.eks. presentere utvalgte deler av stoffet eller svare på spørsmål fra elevene. Hvis elevene

konkluderer med, under tema D, at skolen og/ eller samfunnet trenger reformer, kan f.eks ordfører inviteres til samtale på skolen omkring dette.

2. Tema i reformasjonsjubileet:

- A) Martin Luther – reformator
- B) Martin Luthers samfunnssyn
- C) Luthersk tro og tenkning i Norge
- D) Behov for reformer i dag?

Det pedagogiske opplegget som er utarbeidet presenteres her i kortvarsjon. Hele opplegget finnes i eget ressurshefte: «Reformasjonsjubileet 2017. Undervisningsopplegg for 10. trinn». Ressurshefte går detaljert gjennom alle forslagene til gjennomføring av de fire temaforslagene. Det er også laget koperingsoriginaler og bakgrundsstoff for læreren (se kirken.no/nidaros).

Tema A: Martin Luther - reformator

Mål for tema A:

- Gi elevene kunnskap om hvilke nye tanker Luther introduserte
- Gi elevene innsikt i hva som påvirket Luther til å tenke nytt
- Gi elevene inspirasjon til selv å tenke/reflektere

Forslag til gjennomføring av tema A:

1. Aktivitet med fokus på tenkning
2. Fakta om Martin Luther
3. Refleksjon og bearbeidelse av presentert stoff
4. Fordypning

Tema B: Martin Luthers samfunnssyn

Mål for tema B:

- Gi elevene kunnskap om Luthers tankemodell, to-regimentslæren
- Gi elevene innsikt i hvordan Luthers tanker har medvirket til utvikling av samfunnet
- Gi elevene inspirasjon til å medvirke til videreutvikling av samfunnet

Forslag til gjennomføring av tema B:

1. Aktivitet med fokus på hvem som bestemmer
2. Fakta om to-regimentslæren og samfunnsendringer dette har medvirket til i ettertid
3. Bearbeidelse / refleksjon
4. Fordypning

Tema C: Reformasjonen og Luthersk tro i Norge / Trøndelag

Mål for tema C:

- Gi elevene kunnskap om hva som skjedde i Norge / Trøndelag ved overgangen fra katolisisme til lutherdom
- Gi elevene innsikt i hvilke impulser reformasjonen har gitt norsk kultur
- Gi elevene inspirasjon til å bedre kjent med hendelser /bygninger/ gjenstander i nærmiljøet knyttet til reformasjonen

Forslag til gjennomføring av tema:

1. Aktivitet med fokus på betydningen av gode medhjelpere
2. Fakta om reformasjonen i Norge/Trøndelag på 1500-tallet og framover
3. Refleksjon / bearbeiding av presentert stoff
4. Fordypning

Tema D: Behov for reformer i dag?

Mål for tema D:

- Gi elevene kunnskap om hvordan Luthers tanker ble kjent
- Gi elevene innsikt i dagens kommunikasjon
- Gi elevene inspirasjon til å engasjere seg for en sak

Forslag til gjennomføring

1. Presentere fakta om boktrykkerkunsten og om dagens kommunikasjon
2. Gjennomføre aktivitet /aksjon til beste for noe

Vedlegg 4: Ressursmaterieell: Salmekveld

Salmekveld i et reformasjonsjubileumsår

- av gateprest, kirkemusiker og medlem av salmebokkomitèen - Salmebok 2013
Odd Halvor Moen

Som et ledd i arbeidet med reformasjonsjubilèet 2017, har komitèen i Nidaros ønsket å utarbeide en skisse til en salmekveld. I et jubileumsperspektiv vil det å fokusere på salmer være noe av selve poenget. Salmesangen utgjorde et kjernepunkt i hele det reformatoriske programmet.

«Å synge troens grunnsannheter» er for oss i en luthersk kirke blitt noe vi kanskje ikke engang tenker særlig mye over. Men hva skulle vi gjort uten at salmediktere hele tiden har gitt og gir oss nye tekster som uttrykker og utfolder hva den kristne tro faktisk sier, inneholder og berører oss med? Hvorfor er det at mange av oss hele tiden søker nye, spennende og «alternative» salmer, om det ikke også er for at vi hele tiden søker å utvide og styrke troen? Dette er en reformatorisk arv som er blitt «lufta vi puster i» i en kirke som vår egen, men som er fint å snakke om å tematisere på en salmekveld i et reformasjonsjubileumsår.

I det kirkelige reformarbeidet i vår egen kirke, har ordet *stedegengjøring* stått sentralt. Det forteller også om en reformatorisk arv. Hvordan kan vi synge og uttrykke vår tro på en måte og i et språk vi forstår med hele oss? En salmekveld i et reformasjonsjubileumsår bør nettopp derfor være *stedegen*, og folkelig, og med lokale musikere, kor og utøvere som en selvfølgelig del av programmet.

Mine forslag til salmer til en salmekveld knytter an til nettopp dette: finnes det salmer i salmeboka som på en særskilt måte uttrykker nettopp dette stedegne og folkelige? I vårt tilfelle: er det noen salmer vi kan kjenne «nærmere oss selv» fordi vår kontekst er her i Trøndelag?

For å spisse det ennå mer: det at vi har reformer og stadig fornyer bønnespråk, bibeloversettelser og salmebok er i seg selv det tydeligste kjennetegn på at vi tilhører en kirke med en sterk reformatorisk identitet. Dette er fint å tematisere! Ikke minst på en salmekveld i et reformasjonsjubileumsår!

Med dette som bakgrunn har jeg laget en liste med forslag til salmer fra den nye salmeboka som kan brukes på en salmekveld i jubileumsåret. Jeg har utstyrt hver salme med noen tanker og refleksjoner. Disse er tenkt til ettertanke og til inspirasjon i arbeidet og kan brukes slik man selv tenker det best. Etter ønske fra komitèens leder har jeg forsøkt å ikke tenke på å lage et for «avansert» program: dette er en felles kulturell arv som har som sin styrke at den favner så vidt.

Salmene er satt opp, også med et blikk på kronologien. Av salmene på listen finnes det salmer fra alle de fem århundrene som har gått siden reformasjonen startet.

Jeg håper listen med salmer, og tankene som følger dem, kan være inspirerende i arbeidet med salmekvelder i jubileumsåret!

13 FORSLAG TIL SALMER:

108 «Vår Gud han er så fast en borg». Dette er salmen som på en eller annen måte må finne sin plass på en salmekveld i et reformasjonsjubileum: den salmen av Martin Luther som flest kan og kjenner! «Og tok de enn vårt liv» (utdrag fra 4.vers (gammel overs)), representerer ennå noe helt særskilt i vår sammenheng. Per Hansson sin bok om familien Morset fra Selbu gir denne salmen en spesiell plass, også i en trøndersk sammenheng. Når vi synger denne salmen, blir vi også på en særskilt måte innfelt i den folkelige motstanden mot okkupasjonsmakta under andre verdenskrig. Det var visstnok sokneprest Pharo fra Vår Frue kirke som stemte opp nettopp denne salmen da folk samlet seg utenfor Nidarosdomen 1.feb.1942 som en protest mot NS-regimets kontroll over kirka. Hver dag er sang og musikk fremdeles et av de sterkeste våpen mot overmakta. En innledning til denne salmen kan minne oss om at å være «protestantisk» også er å tilhøre en arv som våger å protestere mot maktbruk og overgrep.

248 «Ljoset over landet dagna». Denne salmen kan man lure på hva har å gjøre på en salmekveld i reformasjonsjubileet(?). Men det kan være spennende å lytte seg inn til hva slags «tone» det var som preget kirkerommene her i landet i tida før reformasjonen kom hit. Dette er noe av den eldste om ikke den eldste nedskrevne musikken vi har tilgjengelig i Norge. Den setter oss i forbindelse med klostertradisjonene og den gregorianske musikken. Denne såkalte «Olavsmusikken» har ukjent opphav, men har fått sin form her i Nidaros, til bruk under olsokfeiringen i juli. Også et eksempel på stedegengjøring! Det er en grunn til at vi sjelden synger denne som fellessang i gudstjenesten. Den er opplagt enklere å synges når en solist eller et kor framfører den. Dette reflekterer og minner oss om at reformasjonen innebar en overgang fra kor eller «prestebasert» sang, til menighetssang.

279 «Overmåte fullt av nåde». Hvis denne salmen blir sunget umiddelbart etter forrige salme, vil man kunne fornemme en «samklang» i rommet. Dette er en folketone fra Oppdal, og dermed en av få folketonene som står oppført i salmeboka som har identifiserte trønderske røtter. Vi vet at folkemelodiene våre har blitt til i et samspill med klostersongen og det som ble sunget i kirkene. Ved at disse to numrene framføres etter hverandre kan denne sammenhengningen fornemmes (samme tonale univers). Brorsons tekst: «Frelst av nåde, fri fra våde» (v.3) sentrerer seg også omkring Luthers og reformatorens hovedbudskap: Frelse kan ikke handles med, men skjenkes oss gratis. «Vi fikk livet, fikk det givet, hva fikk han som har betalt?». At Reiersrud, Kleive og Kyrkjebø framførte melodien under åpningen av OL på Lillehammer gjør den også til en del av nyere norsk kulturhistorie.

289 «Lat oss prise Gud, vår Fader». Så sent som på slutten av 1990-tallet fant soknepresten på Oppdal en gammel bok på loftet i prestegården. Det viste seg å være et eksemplar av «Missale Nidrosiense» (som det i alt finnes 10 eksemplarer av). Den ble trykt i København i 1519 på initiativ fra erkebiskopen i Nidaros, og er en samling av «kirkeårets tekster» der lokale helgendager også er innført. Den senere og siste erkebiskopen, Olav Engelbrektsson var også med i arbeidet med denne tekstsamlingen, noe som forteller oss at denne boka på en særskilt måte representerer overgangen mellom katolsk og reformert tid i Norge og i Trøndelag. Det er også en god anledning til å bli mint på at reformasjonen i tid sammenfalt med boktrykkkunsten. Den teksten vi har i salmeboka er altså en hymne fra denne «Missale Nidrosiense», i nynorsk oversettelse av Ragnhild Foss, som også har gitt teksten litt «trøndersk» farge («Han det fagre himmelrommet gav åt fuglom sine»)(v.5). Melodien er enkel å øve inn, og fungerer godt ved å dele forsamlingen i to, der de to sidene synger annenhvert vers.

278 «Herre Gud, ditt dyre navn og ære». Det er ikke uten grunn at denne står oppført to ganger i salmeboka (også aller først på nr.1). Den har rett og slett en helt spesiell plass i vår salme og kulturarv. I et reformasjonsjubileum må Petter Dass være representert. Først og fremst fordi han på en systematisk måte tok opp arven fra Martin Luther ved å skrive sine «Katechismus-Sange».

Reformasjonen innebar også et stort *pedagogisk* program, og her står Luthers lille og store katekisme i en særstilling. Generasjoner av konfirmanter i Norge har måttet lære seg Luthers «forklaringer» (til trosbekjennelsen) utenat. Petter Dass bygde videre på det pedagogiske programmet som reformatorene startet. Denne salmen er en utlegning av den første bønningen i «Fadervår»: «La ditt navn holdes hellig». Andre salmer i salmeboka som også er «katekismesanger»: 179 «Velsignet vær, o Jesus Krist» (andre trosartikkel), 579 «Kristus kom med vann og blod» (om dåpen), 606 «O Jesus for din alterfot» (om nattverden). Da Halvdan Sivertsen lagde sin egen visebok gjorde han et forsøk på å finne hvor mange lokale melodier som finnes til «Herre Gud, ditt dyre navn og ære». Han mener det finnes over 80! Her kan vi snakke om *stedegengjøring!* I dag er altså 3 av dem representert i salmeboka.

75 «Jeg er hos Gud i nåde» Det er vanskelig å helt ut forstå hvor viktig Hans Nilsen Hauge har vært for danningen av kristent trosliv i Norge. Martin Luther forkynte «det allmenne prestedømme», noe som jo også innebar et enormt maktkritisk potensiale. Den som mer enn noen andre kroppsliggjorde dette i norsk sammenheng, var Hans Nilsen Hauge. At man risikerte fengselstraff for å holde et oppbyggelig møte der presten («øvrigheta») ikke var tilstede, eller hadde godkjent det, er i dag vanskelig å forstå. Hauge var ikke kjent for å skrive salmer, men én salme er bevart i vår salmebok. Salmen er skrevet en gang i jule og nyttårshelga 1799. Han ble arrestert lille juleaften etter å ha hatt møtevirkosomhet på Leinstrand. I påvente av dom blir han fraktet til Rådhusarresten i Trondheim. Arresten lå der den nåværende kafèen i folkebiblioteket ligger. Å synge denne salmen er dermed også å løfte fram mennesker som også i dag sitter fengslet for sin tro, overbevisning og av samvittighetsårsaker.

257 «Guds menighet syng for vår skaper i lønn» Med Martin Luther og reformasjonen kom det også en type djervhet med hensyn til hva slags musikalske uttrykk som «passet» i kirkelig sammenheng. På 1800-tallet, og i sammenheng med ny nasjonal bevissthet, startet et omfattende arbeid med å samle og notere ned tradisjonsstoff i Norge. M.B. Landstad var prest, folkeminnesamler, salmedikter og salmebokutgiver. En av de kjente folkevisene han bevarte for ettertiden heter «Margit Hjukse», og er en folkevise fra Sauherad. Visa handler om Margit som blir bergtatt av «bergekongen». For Landstad ville det kanskje være underlig og muligens også litt provoserende at denne visa en dag skulle stå oppført i en salmebok for Den norske kirke. Men på et senere tidspunkt kom noen til å føye melodien sammen med en tekst av Grundtvig, og en ny salme var født! I protestantismen har tanken om sangbarhet og folkelighet kommet til å overtrumfe tanken om at noe musikk er mer «guddommelig» enn noen annen. (Visa om «Margit Hjukse» finnes i moderne utgave innspilt av det trønderske bandet «Gåte»).

844 «No livnar det i lundar». I 1869 skjer det en stor kirkehistorisk begivenhet i Norge. Det norske samlaget gir ut et lite hefte med «Nokre salmar». Forfatteren er anonym. Senere kommer flere hefter med salmer på «landsmål». I dag vet vi at forfatteren het Elias Blix og at de salmene han skrev kom til å bety enormt mye for den norske menighetsangen. I de første heftene med salmer som Blix skrev, er det flere oversettelser av Luther sine salmer. Den reformatoriske programerklæringen «Ordet alene» merkes overalt i Blix sine tekster. «Du sende ditt ord til Noregs fjell, og ljøs over landet strøymde» synger vi i «Fedrelandssalmen» (nr.757). «Gud, lat ditt ord då fylla kvar heim frå fjell til strand og med sitt ljøs få gylla vårt fagre fedreland» heter det i siste vers av «Det folk som frægt vil vera» (nr.262). Det er Guds Ord som gir lys. Ikke bare til hjertene hos den enkelte, men til nasjonen som helhet. Kontrasten var den tida da Guds ord bare var «fåhøyrd segn» (v.6). Uten Guds Ord «frys og klagar» menneskehjertene. Da salmene etterhvert ble tillatt til bruk i kirkene, var det Ranum (i dag Ranem) og Skage menigheter i Overhalla som i 1892 først brukte Blix sine salmer i en gudstjeneste!

500 «Nåden er ditt kvardagskår» Ikke bare «Ordet alene», men «Nåden alene» var av reformatorenes viktigste poengteringer. Det er så mye som kan dekke til og skjule det viktigste

bibelen forteller om: at Gud elsker menneskene, og at vi blir frelst uten at det er vår egen fortjeneste. Troen er en gave: noe vi ikke kan tilstrebe oss, samme hvor mye vi mennesker prøver. For så ender vi opp i en type selvtrettferdighet som bare stenger Gud og andre mennesker ute. På nummer 500 i salmeboka står det en viktig salme, med nettopp dette som tema. «Nåden er din dagligdag» heter den på originalt dansk. Den utmeisler på 5 vers hvordan nåden er nettopp noe vi ikke selv kan gi oss, men noe som blir skjenket oss utenfra. Johannes Møllehave sitt forfatterskap er djervt, eksistensielt og folkelig på samme tid: i god luthersk ånd.

481 «Hør meg, min Gud» Gjennom sitt bibelarbeid fant Luther trøst og styrke ved lesningen av «Salmenes bok». Her finnes et språk som uttrykker *ropet, fortvilelsen, motløsheten* som han også kjente så godt fra sitt eget liv. Han diktet derfor videre med utgangspunkt i mange av disse salmene. «Av dypest nød jeg rope må» (745), er et slikt eksempel. En markering av hva reformasjonen har betydd, bør også si noe om den plassen *troskampen* har hatt. Tro er ikke en «pakke» man kan erverve seg, men troen gir vår klage, våre rop og våre lengsler en adressat, slik salmisten i det gamle testamente klager sin nød til Gud. I den nye salmeboka vår finnes en slik «klagesalme». Melodien er etter min mening en av verdens vakreste melodier (best kjent som «Danny boy»), og flere har forsøkt å la den smelte sammen også med en norsk tekst. Sammen med oversettelsen til Bjørn Øyan fra Os i Østerdalen, er den nå blitt til en ny skatt i vår nye salmebok.

295 «Jupmelen giele» Melodien til denne salmen, må også sies å være godt kjent! Det har den fordel at den på en salmekveld knapt trengs å «læres». Den er bare tilgjengelig, slik folkemelodiene bare «er der» og byr seg frem til å brukes. At denne melodien har sitt opphav fra en øy i øygruppen Hebridene i Skottland, gjør at den også forbinder oss med den keltiske spiritualiteten som bl.a. kjennetegnes av sin sterke nærhet til skaperverket. Når teksten nå står oppført med sørsamisk og norsk side om side, har denne salmen kanskje ført oss så nært det går an å komme en lovsang til Skaperen med en stemme som synger fra akkurat her, i Trøndelag. I sammenheng med reformasjonsjubileet er det også nødvendig å besinne seg på hva det har innebåret at de lutherske kirkene i så sterk grad har vært statskirker, og dermed også en del av statens forlengede maktapparat. Sånn har salmeboka nå også blitt en veiviser til en kirke som synliggjør at vi bor i et land med flere anerkjente språk. Anne-Grethe Leine Bientie bor på Snåsa.

393 «Cantai ao Senhor» Hvorfor skal vi synge salmer i vår egen salmebok på språk vi ikke kan? Det er et fullt forståelig spørsmål. Men arven fra reformasjonen forteller oss hvor viktig språk faktisk er. Fordi språket nå engang er den skjøre farkosten som gjør at vi kan nå fram til hverandre, og som gjør at Gud kan nå fram til oss. Luther sier at Guds ord først blir Guds ord når det er grepet av oss med hjertet, og der blir til et levende og virkekraftig Ord. Derfor er det vi oversetter og arbeider med å finne det språket som kan berøre, inspirere og skape tro. At salmeboka inneholder andre språk enn vårt eget morsmål minner oss om at det gir best mening å snakke om kirken kun på to nivå: et punktuelt, lokalt nivå (her hos oss), og et universelt. Når vi samles til gudstjeneste er det disse to nivåene som virker sammen. Vi hører til her, og i den verdensvide kirke. Disse «verdnessalmene» holder oss sammen med den store familien vi tilhører, og lar oss aldri få tenke smått om å feire gudstjeneste der vi er.

730 «Gi fred, å Herre Gud gi fred» Jeg tenker at denne salmen fint kan være avslutning på en salmekveld i et reformasjonsjubileumsår. Den er enkel og god å synge for de som ikke kan den fra før. Den har en enkel, men sterk tekst. Martin Luther oversatte den til tysk fra latin. Han oversatte en salme som dengang var nesten tusen år gammel. Så har det gått snart ennå 500 år. Melodien har fått sin endelige form i Wittenberg, som er den byen som står i sentrum for jubileet. Og teksten er en bønn, som altså har vært aktuell både da den ble skrevet for snart 1500 år siden, da Luther oversatte den, og når vi synger den. En bønn om fred.

Vedlegg 5: Ressursmaterieell: Studiematerieell for menigheten

Frelse og dåpen

av Sabine Kjølsvik, Prostiprest i Sør-Innherad

Innledning

Det er søndag formiddag kl. 10.30. Vi er i prestesakristiet i en kirke i Trøndelag. Gudstjenestestaben står i ring og går gjennom dagens gudstjeneste. Medliturgen leser høyt gjennom «Informasjon om dagens gudstjeneste»: «...Vi feirer nattverd i dag, og alle som er døpt er velkommen til nattverd.» Kirketjeneren samler alt mot sammen og henvender seg med smertefullt ansikt til presten: «MÅ vi ta med dette med «alle som er døpt»? Jeg vet om en familie som ikke ennå har døpt barna sine, men barna tror på Jesus og pleier å gå til nattverd.»

Presten prøver å ordlegge seg enkelt og tydelig, medfølende og klokt, og balanserer mellom pastorale hensyn og luthersk sakramentsfortåelse. Medliturgen nikker heftig og støtter presten, og med ett er det en livlig diskusjon i gang.

Kl. 10.48. Presten ser seg nødt til å skjære gjennom og avbryte diskusjonen, selv om den er meget viktig og interessant. «Nå sier vi det slik jeg har skrevet, men dette temaet må vi ta opp ved en senere anledning. Det trenger vi bedre tid til.»

En slik, eller lignende situasjon, har nok de fleste opplevd. Myndige lekfolk og engasjerte medarbeidere er et kjennetegn og en grunnpilar i våre lutherske menigheter. Verden har forandret seg de siste 500 år, også dåpspraksis og hvordan folk flest tenker om kirkemedlemskap og nattverdsbruk. Spørsmål som ikke eksisterte da reformatorene forkynte tydelig om det glade budskap at dåpen alene gir oss frelse og kvalifiserer til nattverd, har dukket opp. Hva tenker vi egentlig i dag om det, og hva skal vi si til den udøpte tiåringen som er med på «Tårnagentene» og hører om dåpen? I jubileumsåret for reformasjonen er det på sin plass å ta ansatte og menighet med inn i reformasjonens to grunnleggende tema: «Frelsen» og «Dåpen».

Veiledning

Det er utarbeidet to Powerpoint-presentasjoner, som er forslag til et seminar for de ansatte i prostiet og/eller interesserte i menigheten (nedlasting av filer fra kirken.no/nidaros). Det er tenkt slik at stedets prest (pastor loci) gjennomfører seminaret ved hjelp av disse tekstene. Alle prester tar i 2016/17 videreutdanning i kurset «Reformasjon nå» og er selv i stand til å lage en slik presentasjon, men blant de mange oppgavene i menigheten har ikke alle tid til det, og det er heller ikke nødvendig at hver enkelt prest finner opp hjulet på nytt. Disse PP-presentasjonene er altså tenkt som en slags «ressursbank» som pastor loci tilpasser sin egen målgruppe slik det er hensiktsmessig:

- Ta bort det som ikke er aktuelt for målgruppen.
- Legg til det som mangler.
- Ta bort det du er uenig i.
- Ta bort det du ikke skjønner.

SEMINAR

Tema: Dåpen

Ressursmaterieell: ppt-dokument
(nedlasting: kirken.no/nidaros)

SEMINAR

Tema: Frelsen

Ressursmaterieell: ppt-dokument
(nedlasting: kirken.no/nidaros)

Seminarene kan gjennomføres hver for seg eller slås sammen til ett seminar ved å plukke ut det som er mest aktuelt. Pastor loci vet best hvor skoen trykker i menigheten, og hva tilhørerne er mest opptatt av.

Seminaret om «**Dåpen**» er nok mer innviklet enn det om «**Frelsen**». Dette skyldes at man trenger kunnskap om hele reformasjonen for å forstå dåpens problematikk bedre. Derfor begynner dette seminaret med en oversikt over de forskjellige reformasjonene som fant sted etter Luther. På steder der det finnes f. eks. et kirkeakademi, kan dette være helt på sin plass. Tror du det er for krevende for målgruppen, kan du enkelt ta bort side 8-17.

Presentasjonen leverer ikke noe fasitsvar, men håper å belyse en del spørsmål. Vi kan heller ikke forvente at seminarene munner ut i en felles forståelse og bred enighet blant tilhørerne. Dette ville da også være direkte u-reformatorisk. Tvert imot håper jeg at seminarene fører til økning av kritisk tenkning og god luthersk «Streitkultur» – altså diskusjonskultur – selv om dette begrepet nok har en betydelig mer positiv klang i Luthers hjemland enn her i Trøndelag! Som sluttformel kan jeg derfor anbefale følgende: «Vi er da i hvert fall enige om at vi er uenige. Nå vil jeg gjerne lyse velsignelsen.»

Vedlegg 6: Veksling og kontinuitet. Midt-norge som minnestad

Notat ved Rolv Nødtvik Jacobsen

GUNNERUSBIBLIOTEKET

Biblioteket ble stiftet i 1768 som bibliotek ved Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab (DKNVS) (Trondheim). Gunnerusbiblioteket er det eldste vitenskapelige bibliotek i Norge.

<https://www.ntnu.no/ub/bibliotek/gunnerus>

Veksling og kontinuitet. Midt-norge som minnestad

Prosjekt om reformasjonsjubileet 2017

2017 er planlagt som eit jubileum- og markeringsår for reformasjonen i heile Europa.

Gunnerusbibliotekets bidrag til denne femhundreårsmarkeringa vil vere eit tverrfagleg og økumenisk orientert prosjekt med bibliotekets samlingar som eit viktig utgangspunkt. Prosjektet vil også knyte an til at trøndelagsregionen har spelt ei sentral rolle i norsk kyrkje- og allmenn historie med sentrale minnestader som Nidarosdomen, Stiklestad, Austrått og Steinviksholmen. Biblioteket planlegg derfor eit prosjekt som vil vende seg til forskarar, men også til lokal- og kulturhistorisk interesserte og som også vil invitere til etterutdanningsopplegg for prestar og lærarar og prioritere formidlingsoppgåver retta mot breie lag av folket. Noko av prosjektet vil ta form av **kartlegging, registrering og vitskapeleg arbeid med skriftleg kjeldemateriale som finst på biblioteket og i lokale samanhengar**. Noko vil ha form av **faglege konferansar og seminar** og noko vil vere formidling i form av **utstillingar, frittstående foredrag og medieoppslag**. Det viktige er at desse ulike nivåa i prosjektet heile tida må bli sett i samanheng med dei andre og på det viset berike dei andre gjensidig. Sentrale samarbeidsparterr vil vere dei historiske miljøa ved NINU, men også kyrkjehistorikarar ved Teologisk Fakultet og Menighetsfakultetet, dessutan musea i Trøndelag representert ved Daniel Johansen, kyrkjene i Trøndelag, bispekontoret i Trondheim og studierektorane ved Bispemøtet og Presteforeningen.

Veksling og kontinuitet

Det europeiske reformasjonsåret 2017 markerer at det var fem hundre år sidan augustinmunken Martin Luder offentliggjorde sine tesar med kritikk av gjeldande avlatspraksis. Denne hendinga peikte fram mot avgjerande endringar i det religiøse og politiske livet i store delar av Europa. I Danmark-Norge vart den lutherske reformasjonen først gjennomført i 1536/37, nesten tjue år etter avlatstesane. I norsk samanheng var det på ingen måte noko sterk rørsle i folket som ønska reformasjon, reformasjonen vart innført ovanfrå etter kongens beslutning. Det var derfor maktpåliggende for kongemakta og den nye lutherske kyrkjeleiinga at dei praktiske endringane i det lokale kyrkjelivet ikkje skulle bli for merkbare. Preika fekk større plass i gudstenesta og nokre liturgiske skikkar og formuleringar vart avskaffa. Men i dei første åra framstod gudtenestene i store trekk som før, prestane var dei same og det kom ikkje eigne protestantiske gudstenestebøker før eit godt stykke ut i 1550-åra. Det var få eksempel på ikonoklasme i norsk samanheng: Kyrkjebygga og -utsmykkinga fekk i stor grad bestå som før. Det spesielle med denne historia er altså at det vart innført ein luthersk reformasjon utan noko aktiv støtte i folket fleire år etter dei viktige reformasjonshandlingane på kontinentet og at katolske messebøker og liturgisk utstyr også var i bruk etter reformasjonen. Denne forseinkinga og kontinuiteten gav seg eit særleg interessant utslag i historia til det store norske dobbeltverket frå 1519, missale nidrosiense og breviariet. Bøkene vart redigert i Nidaros og trykt i København og Paris to år etter

reformasjonsvindene var i gang med å blåse over Europa. Fleire av dei bevarte eksemplara av missalet inneheld handskrivne innføringa av notar truleg frå katolsk tid, men har også notat og merke etter bruk i kyrkjeleg samanheng etter reformasjonen. Nokre av desse seinare innføringane er i sin eigen rett viktige kjelder til den lokale historia til dei bygdesamfunna der desse bøkene var i bruk. Eit underprosjekt i reformasjonsprosjektet vil vere å registrere og tolke desse ulike innføringane i dei ulike missalevariantane som finst i norsk samanheng. **Missalet i Oppdal** er spesielt interessant i denne samanhengen. Det vart gjenoppdaga på prestegården i 1990-åra men har tidlegare blitt granska av Gerhard Schøning. Han skriv mellom anna at det er innskrifter som dokumenterer uåra i oppdalsregionen i åra etter 1600, uår som bi no veit var følgje av vulkanutbrot i Peru. Oppdalseksemplaret som no befinn seg i ein safe på prestekontoret i Oppdal vil bli granska av Gunnerusbibliotekets ekspertar i august 2015. Eit spennande spørsmål i samband med nyoppdaginga av dette missalet, er om det også finst andre uregistrerte verdigjenstandar frå reformasjonstida og tidlegare i midtnorske lokalsamfunn, særleg då i tilknytning til kyrkjer og prestegardar. Ei viktig målsetjing ved reformasjonsprosjektet er å vere med på å vekke interesse for slike funn og auke kompetansen om dei, og også å motivere kyrkjelege tilsette og andre folk til å grave der dei står. Dette skje ved etterutdanningstiltak og også ved offentlige presentasjonar og utstillingar av det materialet som allereie ligg føre.

Registrering og gransking av bibliotekets skattar

Ein stor del av dette materialet befinn seg i bibliotekets samlingar. I tillegg til tre eksemplar av missalet og eitt av breviarier har biblioteket fleiregodt bevarte handskrivne og rikt utsmykka bønnebøker frå 1300- talet og framover. Det finst dessutan fragment av mellomaldermanuskript som seinare har blitt brukt til innbinding av bøker som no tilhøyrrer biblioteket. I tillegg til desse verka som vart produsert før reformasjonens innføring i Norge, har biblioteket mange trykte hefte og bøker frå sentrale reformatorar som Luther og Melanchthon allereie frå starten av 1520-åra av og dessutan mange verk av innflyttingsrike danske lutherske teologar som Peder Palladius og Poul Henningsen frå starten av reformasjonsperioden i dobbeltmonarkiet. I tillegg til ei god samling av bibelutgåver og liturgiske bøker frå tida etter reformasjonen, har biblioteket også nokre sjeldne protestantiske salmebøker utgitt i Malmø før reformasjonen vart innført. I tillegg kjem Sehønings store samling av europeiske disputasar, nokre av dei frå 1500-talet, mange om teologiske stridstema. Desse verka har i liten grad vore gjenstand for vitskapeleg undersøking og som eit underprosjekt søker biblioteket om middel til å gjennomgå den unike samlinga av reformasjonstekstar for å registrere dei, undersøke spørsmålet om provinens og for å dokumentere handskrivne innføringar i dei. Det ville vere ønskeleg at dette arbeidet vart utført av ein person med ein viss latinkunnskap som også har kjennskap til 1500-talets kultur- og kyrkjehistorie. Vi satsar på å utlyse eit stipend til ein masterstudent, alternativt på å lønne ein forskar i eit avgrensa tidsrom for å utført dette arbeidet i samarbeid med tilsette på biblioteket.

Grav der du står! Eit etter- og vidareutdanningsprosjekt

Fleire bispedømer har allereie begynt å planleggje etter- og vidareutdanningstiltak for sine tilsette i samband med reformasjonsjubileet. Prosjektleiinga har vore i kontakt med bispedømekontoret i Nidaros, så vel som med Presteforeninga og bispemøtet og med aktuelle kyrkjehistoriske miljø og diskutert korleis det er bidra til slike etter- og vidareutdanningsprosjekt. I tillegg til å vere bidragsytar til nasjonale tiltak, vil prosjektet særleg satse på å etablere eit lokalt midtnorsk tiltak retta mot kyrkjelege tilsette og lærarar.

Prosjektet vil ta utgangspunkt i spenninga mellom kontinuitet og brudd i reformasjonstida og vil særleg arbeide ut i frå lokale minnestader som kyrkjer og andre arenaer for historiske hendingar. Ved å gi kunnskap om og skape interesse for reformasjonstida, kyrkjebygg og samnvevinga med lokal kulturhistorie, vil dette prosjektet motivere til auka arbeid med lokalhistorie med reformasjonstilknytning og til å leite etter dokumentasjon og materiale frå eigen kontekst. Dette underprosjektet vil finne stad i samarbeid med kunsthistorikaren Daniel Johansen som no er tilsett ved Sverresborg folkemuseum. Det vil bli finansierte av deltakarane og arbeidsgivarane.

Ein nasjonal konferanse om reformasjonsjubileet hausten 2017

Den viktigaste hendinga i jubileumsåret vil bli ein større konferanse hausten 2017 i samarbeid med det kyrkjhistoriske prosjektet om minnestader (TF, UiO), men også med NTNU, Austrått-prosjektet, bispekontoret og kanskje også med tilknytning til 1700-selskapets nasjonale konferanse dette året. Tema for konferansen vil dreie seg om reformasjonens utvikling og eigenart i skandinavisk samanheng, med særleg blick på den bokhistoriske utviklinga og på det som skjedde på ulike lokale minnestader som Nidaros, Austrått og Stiklestad. Prosjektleiinga har nær kontakt med Tarald Rasmussen (TF) som er ekspert på perioden og kan tenke seg å samarbeide og bidra i vår samanheng. Det er ønskeleg at denne konferansen kan vere tilgjengeleg for studentar og forskarar og også bidra til at yngre forskarar skal bli oppfordra til å delta med papers og vitskapelege opplegg. I denne samanhengen vil også resultat frå registreringa og utforskinga av bibliotekets materielat bli framlagt og kommentert. Konferansen krev ein del finansiering. Vi vil søke kulturettrådet, forskingsrådet og andre instansar om økonomiske bidrag. I tillegg til konferanselokalet vil Knudtzonsalen bli brukt under konferansen såvel som ulike kyrkjebygg og erkebispegården og Folkebiblioteket. I tillegg til denne konferansen vil Det norske selskap for 1700-talsstudier ha sin konferanse i Trondheim dette året. RNJ er leiar for styret og planleggjingsgruppa her. Temaet for konferansen er "mellom reformasjon og revolusjon" (1517,1917) og det vil jo vere gunstig for å bearbeide reformasjonens verknadshistorie i det lange 1700-talet meir grundig i eit tverrfagleg perspektiv.

Ei større utstilling av materiale i tilknytning til konferansen

Ei større utstilling med materiale frå samlingane eventuelt supplert med gjenstandar frå musea vil bli ferdigstilt i biblioteket. Dette kan eventuelt også skje i samarbeid med NDR og/eller Olavsfestdagane. NTNU-Gunnerusbiblioteket sitt eige bidrag til denne utstillinga, som også vil bli tilgjengeleg som nettutstilling, vil æsrleg vere bøker og manuskript frå reformasjonstida. Det vil mellom anna dreie seg om katolske verk som jærteiknspostillen frå 1515, missalet og breviarier frå Nidaros frå 1519, dei tidlegaste Luther-trykka vi har frå 1521 og utover, fragment av ei evangelisk salmebok frå Malmø frå 1520-talet og så kyrkjeordinansen frå 1537, Kristian den tredjes bibel frå 1550 og alle evangeliske liturgiske bøker frå 1560-talet og utover hundreåret. Målet er både å vise kontinuiteten og brudda i desse verka og i gjennomføringa av reformasjonen i det heile. Denne utstillinga vil spele ein sentral rolle i den planlagde konferansen om minnestader.

Vi planlegg også eit arrangement om reformasjonen i skjønnlitteraturen, med vekt på Krokann, Ibsen og Hoem i norsk samanheng, Strindberg (som både har skrive Luther-stykket Miktergalen i Wittenberg og som debuterte med Miister Olaf). Dette kan skje t.d. i samarbeid med Litteraturhuset i Trondheim og/eller folkebiblioteket.

Formidling

Det faglege arbeidet og konferansebidraga vil bli publisert i eigna faglige publikasjonskanalar. I tillegg vil prosjektet satse på å publisere breitt i aviser og via elektroniske medie. Det vil vere gunstig i denne samanhengen å samarbeide med lokale aktørar, særleg historielag og kyrkjelege tilsette. Samarbeidet med Olavsdagane som vil ha ein tematikk med tilknytning til reformasjonstida vil også gjere det mogleg å nå eit breitt publikum av interesserte. Det same gjeld for samarbeidet med bispedømmet, NDR og med Domkyrkja menighet.

PROTESTANT REFORMATION 500TH ANNIVERSARY 1517-2017

